

Милош М. Кеџман¹

ПОЛИСЕМИЧНА ЛЕКСИКА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ: ГЛАГОЛИ, ИМЕНИЦЕ И ПРИДЈЕВИ

Миланов, Наташа (2021) *Српски лексички фонд из угла полисемије: глаголи, именице, придеви*. Београд, Институт за српски језик САНУ.

У угледној едицији *Монографије* београдског Института за српски језик САНУ објављена је и монографија Наташе Миланов под насловом *Српски лексички фонд из угла полисемије: глаголи, именице, придеви*, која представља корпус и анализу изразито полисемантичних лексема српског језика.

Монографију чини десет главних цјелина/поглавља: 1. *Увод* (11–20), 2. *Теоријска разматрања* (21–42), 3. *Истраживања полисемије на грађи из речника* (43–47), 4. *Лексеми са великим бројем значења (квантитативни приступ)* (49–57), 5. *Етимолошке карактеристике лексема које имају велики број значења* (59–62), 6. *Нормативна и функционалностилска својства лексема које имају велики број значења* (63–70), 7. *Творбена структура лексема које имају велики број значења* (71–88), 8. *Тематска класификација лексема које имају велики број значења* (89–98), 9. *Лексичко-семантичка анализа лексема које имају велики број значења* (99–390), 10. *Закључна разматрања* (391–413). Поред тога, рад садржи уводну ријеч, богат списак извора, литературе и скраћеница лексичко-семантичких група, резимее на енглеском и руском језику, три регистра за једноставније проналажење потребних информација и кратку биљешку о аутору.

У уводном поглављу монографије, ауторка даје опште напомене о истраживању лексема са полисемантичном структуром, затим наводи задатке истраживања и домене примјене резултата, говори о основној грађи за истраживање коју чини РСАНУ, као и о контролним изворима за истраживање, те о критеријумима за избор грађе приликом истраживања (лексеми са најмање 15 значења) и методолошким поставкама.

Друго поглавље доноси нека теоријска разматрања. Поред појмовног и терминолошког одређивања истраживања, ауторка посебну пажњу посвећује

механизмима настајања нових лексема, те односу моносемантичних и полисемантичних лексема у рјечницима, разлозима за појаву полисемије, примарном и доминантном значењу лексеме, основном лексичком фонду, а ријечи ће бити и о статистичким испитивањима правилности у језику, као и о листи семантичких примитива.

Представљању постојеће литературе Н. Миланов посветила је треће поглавље монографије. У овом кратком поглављу ауторка даје преглед радова на којима ће се заснивати и њено истраживање. Тако, према њеним ријечима, радови домаћих аутора попут И. Грицкат, Д. Гортан Премк и М. Дешића, односно Денисова, Чудинове и Ољашанског када је у питању руска лингвистичка литература, потврђују да грађа из рјечника представља важан и мјеродаван извор за истраживање на основу којег се могу изнијети релевантни закључци о природи полисемантичких лексема (47).

У четвртном поглављу које носи наслов *Лексеме са великим бројем значења (квантитативни приступ)* Наташа Миланов даје опште напомене о лексци у РСАНУ као једном од најрелевантнијих извора за истраживања у свим лингвистичким областима и о односу поменутог рјечника према другим рјечницима (Вуковим рјечницима из 1818. и 1852. године, РЈАЗУ, шестотомном РМС, једнотомном РСЈ), упоређујући број пописаних лексема у њима. Такође, наводе се и општи бројчани подаци о лексемама које имају велики број значења, приказује се распоред лексема које имају велики број значења по зонама полисемије (гранична зона – лексеме са од 15 до 20 значења, централна зона – лексеме које имају између 21 и 40 значења, и зона изразите полисемије – лексеме које имају више од 40 значења) и према врстама ријечи.

Да је полисемија карактеристика лексике домаћег ((пра)словенског) поријекла и да су такве лексеме добро укоријењене у лексички систем српског језика, односно лексички систем других словенских језика, ауторка говори у петом поглављу – *Етимолошке карактеристике лексема које имају велики број значења*. Истраживање је показало да је (јужно)словенско поријекло одлика полисемантичних глагола и придјева, док код именица биљежимо и позајмљене лексеме са великим бројем значења. Када је у питању поријекло полисемантичних лексема, најбројнији су турцизми, већином са конкретним, предметним примарним значењем, док је из романских и германских језика долазила лексика са специфичнијим значењем, као и терминолошка или интелектуална лексика.

У наредном поглављу, у којем се бави нормативним и функционалним својствима лексема које имају велики број значења, Н. Миланов долази до

закључка да је готово четвртина значења обиљежена неким квалификатором: нормативним, стилским, термилошким и сл., те да око 70% нормативно маркираних значења лексема из грађе има квалификатор покр.(ајинско), као најчешћи квалификатор за обиљежавање значења изузетно полисемантичних лексема, којим је обиљежено 12% свих анализираних значења. Такође, велики број значења припада и различитим термилошким областима, међу којима су најбројнији квалификатори из области природних наука.

Сагледавањем творбених карактеристика полисемантичних глагола, именица и придјева ауторка се бави у седмом поглављу, које носи наслов *Творбена структура лексема које имају велики број значења*. У овом поглављу ауторка износи неколико важних закључка: да је разграната полисемантичка структура знатно чешће одлика творбено изведених лексема, што је нарочито видљиво код глагола, код именица је приближно исти број простих и мотивисаних лексема, док су придјеви већином творбено прости; да је однос немотивисаних и мотивисаних лексема стабилан; да се међу семантички најбогатијим лексемама по броју значења издвајају оне које су творбено просте; те да се творбена основа полисемантичних лексема најчешће састоји од четири фонеме.

С циљем да подјелом обухвати све анализираних полисемантичне лексеме, ауторка је грађу на основу примарног значења, у лексикографском чланку датом под тачком 1(а), разврстала у 38 тематских група обједињених истом архисемом, које су и предмет осмог поглавља монографије – *Тематска класификација лексема које имају велики број значења*. Ауторка закључује да су тематске групе одличан показатељ језичке слике стварности, да су области стварности важне за човјека умногоме испреплетене, те да је језик антропоцентрично устројен. Утврђено је и то да се полисемантичним лексемама најчешће описују просторни (различите врсте помјерања и кретања) и модификативно-трансформативи односи (модификација, размјена).

Девето поглавље монографије је најобимније (заузима готово три стотине страница). Ово претпосљедње поглавље носи наслов *Лексичко-семантичка анализа лексема које имају велики број значења* и подијељено је на три веће цјелине, у којима се појединачно испитују полисемија глагола (глаголи заузимају 62,3% грађе), полисемија именица (именице заузимају 28,4% грађе) и полисемија придјева (придјеви заузимају 9,3% грађе).

Када је у питању удио лексема које имају велики број значења у грађи по врстама ријечи, примарно мјесто заузимају глаголи (око двије трећине грађе), због чега ауторка од њих и почиње своју детаљну анализу. Ауторка биљежи 580 полисемантичних глагола, који су реализовали укупно 14.021 значење, што

би значило да је коефицијент полисемије 24,2. Број значења глагола у грађи ауторка је распоредила у распону од 15 (код 72 глагола), па до 87, колико има глагол *падати*. Будући да глаголи представљају сложену лексичку групу, јер се на уму морају имати и граматичке категорије вида, рефлексивности и прелазности, ауторка посебну пажњу посвећује управо питањима утицаја поменутих категорија на семантику глагола, затим даје семантичку класификацију полисемантичних глагола налик оној каква се налази у домаћој и свјетској литератури, а потом их разврстава у лексичко-семантичке групе, унутар којих се врши детаљна анализа. Глаголи из грађе најчешће денотирају конкретне радње и активности, и то динамичне радње са семама 'промјене' и 'покрета', што упућује на то да је ријеч о глаголима којима су примарно и секундарно продуктивна значења која се односе на кретање, говорење, физиолошке процесе, физичко дјеловање на објекат, промјену положаја, модификацију ентитета и сл., тј. активности током којих се одвија нека промјена распрострањена у природи која је дио функционисања свијета. Око 95% глагола именује конкретне активности, док је у односу на њих готово занемарљив број лексема које означавају психичке, менталне радње, осјећања, расположења, унутрашња стања, а као изузетак се наводи глагол *плакати*, који укључује и физичко испољавање осјећања. Према томе, ауторка закључује да приликом именовања нове активности говорници чешће користе лексеме у којима човјек активно учествује, које су динамичне и његовом оку видљиве, а да су статичне ситуације и стања за говорнике мање инспиративни. Поређење са подацима из других језика показује сличне закључке када су глаголи у питању.

Друго мјесто у анализираној грађи заузимају именице – са најмање 15 значења забиљежено их је 264, реализовале су 5.278 значења и њихов коефицијент полисемије је 20. Број значења именица заступљен је у распону од 15 (код 51 именице) до 42, колико имају именице *ватра* и *плоча*. У анализираној грађи 122 су полисемантичне именице женског рода, мушког рода је њих 112, док је 28 лексема средњег рода, а двије лексеме могу бити мушког и женског рода. Од занимљивости, ауторка истиче то да више од трећине полисемантичних именица почиње словима *к* и *п*, да су бројне оне које почињу словима *м* и *о*, те да на овакав резултат вјероватно има утицаја и незавршеност РСАНУ. На основу примарних значења полисемантичних именица, ауторка закључује да оне обухватају широк спектар стварности, те да припадају многобројним лексичко-семантичким групама. Именице са 15 или више значења најчешће припадају категорији заједничких именица, уз неколико градивних (нпр. *вода*) или мисаоних (нпр. *вјера*, *милост*, *мртвило*). У грађи је највише именица који-

ма се означавају конкретни неживи појмови који су блиски човјеку или се односе на њега, што показује да у српском језику лексика која има склоност ка семантичкој разгранатости обично означава конкретан предмет код кога говорници издвајају неко упечатљиво својство. Надаље, Н. Миланов врши лексичко-семантичку анализу полисемантичких именица дијелећи их на основу примарног значења на 14 лексичко-семантичких група и подгрупа које обухватају доминантне сфере стварности – бића, предмете, биљке, грађевине, природне појаве и сл., према томе да ли се лексемом означавају конкретни или апстрактни појмови. Број лексема у групама је неравнојеран – углавном се креће у распону од пет (понегдје и мање) па до преко педесет. Ауторка закључује да је готово половина њих творбено изведена од лексема које се често и саме одликују великим бројем значења (нпр. *бео*, *бити*, *глава*, *крст*, *млад* и сл.). Неки од закључака до којих ауторка долази јесте и то да су базични, основни дијелови неког појма означени и семантички најбогатијом лексемом (*глава*, *основ(а)*, *коријен*, *душа* и сл.) и да је велики број секундарних значења изведен по продуктивном творбеном обрасцу ‘онај који је или оно што је као ријеч у основи’ (нпр. *жутица*, *кривача* и сл.). Грађа је показала да се у готово свакој лексичко-семантичкој групи могу пронаћи лексеме које су у великом дијелу својих полисемантичких структура синонимне: *вук* и *курјак*, *ватра* и *огањ*, *знак* и *обележје/обиљежје* и сл. Изненађујући податак и један од важних закључака је тај да лексеме које су типични представници групе немају увијек највише значења, нпр. *кућа* има мање значења од лексеме *основ(а)*. Распон значења семантички најбогатијих именица креће се од 35 до 42, што је упола мањи број од семантички најбогатијих глагола. Њима се примарно најчешће означавају сљедеће области: материја, дио тијела човјека, дио тијела животиње, дио биљке, дио грађевине, предмет одређеног облика (најчешће кружног) и дијелови предмета. Ауторка пореди списак свих полисемантичних именица у српском и руском језику и у раду констатује велики степен поклапања.

У трећем дијелу ове цјелине ауторка се бави полисемичним придјевима, који заузимају нешто више од 9% грађе. Са најмање 15 значења забиљежено је 87 лексема, које су реализовале 1.876 значења, што значи да је коефицијент полисемије 21,8. Број значења поменутих придјева иде од 15 (код 16 лексема) до 56, колико има придјев *низак*. Најдоминантнији су описни придјевии, мали је број градивних и односних, док је забиљежен само један мјесни. Семантичка класификација придјева показала је да велику већину представљају придјевии са конкретним значењем, значењем физичког својства, стања или релације која се односи на конкретне појаве, након чега долазе придјевии са значењем духовних

особина, те придјеви који означавају остале појаве. Велики број придјева са значењем физичке особине су широке, општије семантике, те се подједнако у основном значењу могу односити на жива бића, предмете, материју (нпр. *висок, дубок, нов*), али има и придјева који описују специфичније појаве и ситуације (нпр. *крвни, мутан, паклен*). Ауторка закључује да такви придјеви најчешће имају неку другу ријеч у основи и да су семантички сиромашнији од творбено простих придјева. Такође, ауторка запажа и то да су придјеви са више значења замјенљиви – често према себи имају и вишезначне синониме или антониме, а неријетко и више њих. Истраживањем је утврђено да базу чине типични, познати придјеви, те да нема мање познатих изузетно полисемантичних придјева, за разлику од именица и глагола код којих може да се пронађе и лексема чије су цијеле полисемантичке структуре обиљежене као заст.(арјело) или покр.(ајинско) и гдје могу да се нађу и мање општепознате ријечи.

Посљедње поглавље носи наслов *Закључна разматрања* и, као што се из његовог наслова ишчитава, у њему је ауторка направила синтезу свега претходно реченог и систематично представила закључке до којих је дошла приликом свог опсежног истраживања српског лексичког фонда из угла полисемије.

Бавећи се питањима полисемије српског језика, ауторка је у овој монографији дала цјеловит приказ важнијих особина полисемије код глагола, именица и придјева. Нема сумње да ће ово обимно истраживање и подаци које је изнијела Наташа Миланов у овој монографији допринијети досадашњим истраживањима полисемије српског језика. Исто тако, потврђујући или оповргавајући досадашња истраживања, али и самим утврђивањем инвентара семантички најбогатијих лексема, ауторка је отворила низ питања за нека будућа истраживања, због чега монографију препоручујемо свима онима који ће се бавити питањем вишезначности у српском језику, односно онима који ће истраживати српску лексику. У прилог успјешности овог научног подухвата, на концу ћемо истаћи и податак да је ова монографија Наташе Миланов награђена престижном наградом ‘Павле и Милка Ивић’ за 2021. годину, коју додјељује Славистичко друштво Србије.